

פרק ד - בעניין ישראל ואומות העולם

א. חוסר הבהירות האם ישראל שווים או שונים מהאומות

מן העניינים העמוקים שבהנהגתו יתברך שמו, הוא עניין ישראל ואומות העולם, שמצד¹¹⁰ טבע האנושי (=הן מצד טבעיות החיים הן מצד שכולם בני אדם הראשון) נראה היותם שווים באמת, ומצד ענייני התורה (חיוב הבורא במצוות והשגחת ה' המיוחדת עליהם) הם שונים שינוי גדול ונבדלים כמינים מתחלפים (=שונים) לגמרי!¹¹¹ והנה עתה נבאר בעניין זה ביאור מספיק, ונפרש מה שבו מתדמים זה לזה, ומה שבו מתחלפים זה מזה¹¹².

הערות - ילמד ענוים דרכו

110 הרמח"ל מחנך אותנו כאן לחילוק בין המבט הטבעי החיצוני למבט הרוחני המהותי. לא כל מי שנראים כלפי חוץ שווים הם כך גם מבחינה סגולית.

111 גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה, מפני שהמצווה משפיעה פעולתו על תיקון העולם, ומי שאינו מצווה - אין פעולתו משפיעה. ההבדל בין עם ישראל שקיבלו תרי"ג מצוות לאומות העולם שלא קיבלו אלא שבע - יוצר הבדל מהותי ביניהם.

אמנם גם בעם ישראל יש גברים ויש נשים ויש ישראלים ויש כהנים, ולא כל מה שחייב זה חייב זה, אבל כולם קיבלו את כלל התורה, ורק מחולקים בתפקידם. הראיה, אב מוליד בת אך היא חייבת במצוות המיוחדות באשה אף על פי שהוא פטור מהן. וכן ישראל שבתו התחתנה עם כהן - היא אוכלת בתרומה אף שלאביה אסור, ונכדו יהיה כהן שאסור בגרושה. הא למדת שכולם קיבלו כל המצוות ורק נתחלקו בקיומן. [מזה הטעם כתבו חלק מהראשונים שאף מי שפטור יכול לברך "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו" (עיין שו"ע אור"ח יז, ב). וגם מי שחולק, אין זה מפני שחולק על העיקרון שכל ישראל שייכים בכל המצוות, אלא מפני שהברכה תוקנה רק למי שהצטווה]. הא למה זה דומה? לתאי מוח ולב בגוף האדם - שיש להם אותו קוד גנטי, ורק שכל אחד התמייך לתפקיד אחר. אבל תא של קוף או של פרה - שונה מהותית מבחינה גנטית מתא של אדם. הרי לנו שבמבט של תורה - ישראל והאומות הם מינים שונים לחלוטין.

112 בנושא זה ישנם לכאורה מחלוקת: ריה"ל מתאר את ההבחנה בין ישראל לאומות כהליך טבעי שאינו תלוי כלל בבחירה או במעשה האדם, כמו ההפרש שבין הצומח לחי. ובדומה לו - המהרה"ל בנצח ישראל מתאר את ההבחנה בין ישראל לאומות כבסיסית במציאות, שהופעת האידאה הישראלית היא תכלית הבריאה ואילו אומות העולם הן תוספת והשלמה כדי להגשים תכלית זו. לעומתם, הרמב"ם בהל' עבודה זרה מתאר את הבחירה באברהם וכישראל כתוצאה מנפילת הגויים לחטאים ומבחירה טובה של אברהם שהאמין וקרא בשם ה'. הרמח"ל בפרק זה יחבר בין שתי הדעות: ההבדל בין ישראל לאומות - הוא טבעי בראשיתי, אבל ההבדלה בין ישראל לאומות היא תוצאה מחטא אדם הראשון וחטאי הדורות עד דור הפלגה ודור מעמד הר סיני. כי אף על פי שישאל היו שונים מאומות העולם כבר מראשיתם, וגם בין האומות קיימים הבדלים מהותיים בשורשם, כולם היו בפועל בכפיפה אחת, והקב"ה האיר והנהיג והשגיח על כולם בשווה. הרי שהיה הבדל אך לא הבדלה. הרמח"ל יראה גם כיצד שתי הבחינות הללו הורכבו זו בזו.

הבחנה הטבעית נובעת מההשגחה האישית שעליה דובר בפרק ג, שבה התבאר שקיימת חלוקה של ה"תפקידים" שנקבעים מראש על ידי הבורא. חלוקת התפקידים אינה רק בין כל הנשמות הפרטיות אלא קיימת גם חלוקה בין עמים. זו התנועה שמלמעלה למטה, וזה הבידול הבראשיתי שבין ישראל לאומות.

ב. האדם ותולדותיו במדרגותיהם לפני החטא

אדם הראשון קודם חטאו היה במצב עליון מאוד ממה שהוא האדם עתה, וכבר ביארנו עניין זה (חלק א פרק ג). ומדרגת האנושיות לפי המצב ההוא היתה מדרגה נכבדת מאוד (=הגוף מוכן להארת הנשמה והנשמה יכולה להעלות אותו ולזככו), ראוייה למעלה רמה נצחיית כמו שכתבנו. ואילו לא היה חוטא, היה משתלם ומתעלה עוד, עילוי על עילוי.

והנה באותו המצב הטוב היה לו להוליד תולדות, מספר משוער מחכמתו יתברך שמו, על פי אמיתת מה שראוי לשלמות הנהנים בטובו יתברך שמו, והיו כולם נהנים עמו בטוב ההוא¹¹³. ואמנם התולדות האלה שהיה ראוי שיוליד, נגזרו ושווערו מלפניו יתברך שמו משוערים בהדרגות מיוחדות, פירוש שיהיה בהם ראשיים ונטפלים, שורשים וענפים, נמשכים זה אחר זה בסדר מיוחד כאילנות וענפיהם, ומספר האילנות ומספר הענפים הכל משוער בתכלית הדקדוק¹¹⁴.

הערות - ילמד ענוים דרכו

הבחינה הבחיית נובעת מההשגחה הכללית שהתבארה בפרק ב, שמגיבה לחטאי האדם בהתאם לתיקון הסופי.

113 כן כתב באדיר במרום: "דע, כי לא כעבודה אשר לנו עתה היא העבודה אשר היתה לאדם בראשונה. ותראה איך הדברים הולכים בסדרי מדרגותיהם. כי עד אברהם לא הבדיל הקב"ה אומה בין האומות, והיה חפץ שיתוקן כל העולם בשווה". והיינו שכל בני המין האנושי היו בעלי פוטנציאל להשיג את המעלה הנצחית ובעלי יכולת להשתלם מעילוי לעילוי.

114 כלומר, גם לפני החטא היו קיימים הבדלים בין אותם שהיו אמורים להיוולד לאדם הראשון. עניין שבעים אומות - שלכל אחת הצביון והתכונה שלה, כחלק מההופעה השלמה של המין האנושי - עניין זה כבר היה קבוע מראש בזמן הבריאה (עייין רמב"ן בהעלותך יא, טז).

לכן, גם ההבדל הסגולי העצמי שבין ישראל לאומות העולם כבר היה קבוע בראשית הבריאה, כמו שאמרו חז"ל: "בראשית - בשביל ישראל שנקראו ראשית". וראה בדעת תבונות סי' קנח: "הנה עיקר הנבראים הוא האדם, ועיקר האדם - כנסת ישראל. וכבר אמרו ז"ל (ירושלמי שבת סוף פרק ו; ועייין נדרים לב, א) מלאכי השרת יושבים מבחוץ וישראל מבפנים, דכתיב: 'כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל'..." וכ"כ באדיר במרום: "וצריך שתדע כי סוד כל עניין הספירות הוא התורה, וזהו עניין קדימת התורה לכל המציאות. כי מה שהוקבע בנטיית הרצון היה דווקא עניין התורה, ובסודה היה המציאות הולך ונעשה. והיא עצמה עניין האומה הקדושה, שנאמר בה 'ישראל עלו במחשבה', כי בסוד המחשבה הזאת הם נמצאו ליסוד ושורש אל כל המציאות". וכן כתב לקמן ד, ד: "כלל המין האנושי, והיינו ישראל - שהם מין האדם באמת". הרי לנו שגם בראשית הבריאה היו ישראל מובדלים מהאומות.

למרות זאת, לעניין הבחינה המדוברת כאן, שהיא מדרגת אדם הראשון לפני החטא, דהיינו יכולת הנשמה להתגבר על הגוף ולזככו על ידי כוח העליון המצונן - בזה היו שווים כולם, אם כי בכוחות שונים ומדרגות שונות, אבל כולם "מצווים ועושים" [כמו בישראל היום, שאף שכולם בעלי סגולה, יש נשמות גבוהות שהשפעתן אדירה ויש נשמות נמוכות שהשפעתן נמוכה. ראה דעת תבונות סי' קכז]. והמשל בזה: כתה שיש בה תלמיד שהוא מחונן וחכם וכשרוני ביותר מעצם טבעו ולידתו, ויש ילדים אחרים שאינם בעלי כשרון כזה, במדרגות שונות. ורצה המלמד שכולם ילמדו באותה כיתה, ללא הבחנה ביניהם כלל. כך רצה הקב"ה שיתוקן כל העולם בשווה. חז"ל (מכילתא דרי"י, בא פרשה א) המשילו זאת למרגלית שנמצאת בחול, שכל עוד היא טמונה בחול - כל החול שווה למעלתה. וכך גם ארץ ישראל לא התבררה תחילה מכל הארצות, וירושלים מכל ארץ ישראל, והר הבית מכל

האדם ותולדותיו לאחר החטא

והנה בחטאו ירד מאוד ממדרגתו, ונכלל מן החושך והעכירות שיעור גדול וכמו שכתבנו לעיל. וכלל המין האנושי ירד ממדרגתו ועמד במדרגה שפלה מאוד, בלתי ראויה למעלה הרמה הנצחיית שהתעתד לה בראשונה, ולא נשאר מזומן ומוכן אלא למדרגה פחותה ממנה פחיתות רב. ובבחינה זאת הוליד תולדות בעולם, כולם במדרגה השפלה הזאת שזכרנו¹¹⁵.

ואמנם אעפ"כ לא חדל מהימצא בכלל מדרגת המין האנושי מצד שורשו האמיתי, בחינה עליונה מן הבחינה שהיה המין הזה אז בזמן קלקולו. ולא נדחה אדם הראשון לגמרי שלא יוכל לשוב אל המדרגה העליונה. אבל נמצא בפועל במדרגה השפלה ובבחינה כוחניות (=פוטנציאל) אל המדרגה העליונה.

והנה נתן האדון ב"ה לפני (כל) התולדות ההם שנמצאו באותו הזמן, את הבחירה, שיתחזקו וישתדלו להתעלות מן המדרגה השפלה ולשים עצמם במדרגה העליונה¹¹⁶.

הערות - ילמד ענוים דרכו

ירושלים. הרי שבשלב הראשון היו ישראל נבדלים מהאומות מצד עצמם מעצם בריאתם אך לא היו מובדלים מהם בפועל, ובצד הבחירי - היתה הפנייה של הקב"ה לכולם בשווה. נזוהי כוונת הרמח"ל בספר אדיר במרום שכתב: "אדה"ר נברא לכשיצאו ממנו רק ישראל (היינו שבעים ואחת מדרגות, אולם כולם במדרגת ישראל עתה ש"מצווים ועושים)". ולכן (אמרו חז"ל): אתם קרויים אדם, ואין אומות העולם קרויים אדם. וכשחטא, ניתנה הזוהמא בחוה, ואז ניתן מציאות לאומות העולם (היינו למדרגת אוה"ע שיש עתה, שאין מצווים ועושים, שאינם יכולים לתקן בעולמות). הרמח"ל בדעת תבונות סי' קס ביאר את שתי הבחינות, והסביר מדוע עיקר עיסוקו הוא בזווית הבחירית ולא בשורשית-טבעית: "והנה עוד עניין עיקרי אודיעך, והוא שיש לכנסת ישראל שורש של קדושה, שהיא כללית לכל האומה הקדושה מצד היותם ישראל, ואפילו לרעים שבהם, שהרי אמרו רז"ל: 'אף על פי שחטא - ישראל הוא'. ואף על פי שדבר זה מושרש בעניינים גבוהים מאוד, בהיות ישראל משתלשלים ממנו ית', כמו שאמר הכתוב: 'חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לך', אף על פי כן הנהגת העולמות הרבה והרחבה מאוד בכל סדרי הנמצאות לטוב או למוטב אינה תלויה בזה, אלא בעניין המעשים של בני האדם, לרון כל אחד לפי מעשיו. ונמצא שיש מציאות לכנסת ישראל - מציאות כללי שאין לו תולדות הרבה וענפים רבים, אבל הוא מציאות שאינו כל כך עיקרי, אף על פי שהוא גבוה הרבה. ועוד יש מציאותה העיקרי, שהוא מציאותה לפי עניין העבודה שבידה, שתלויה בה כל עניני ההנהגה הגדולה והעמוקה". בבחינה העליונה עסקו בהרחבה ריה"ל בספר הכוזרי והמהר"ל בספר נצח ישראל, ואילו בבחינה השנייה עסקו בהרחבה הרמח"ל והרמב"ם.

115 נמצא שגן עדן הוא מקום שבו היו "מצווים ועושים" כל בני מין האדם. וכשגורש האדם מגן עדן, הרי הוא כמי שיוצא מארץ ישראל לחו"ל שדומה כמי שאין לו אלוה. וארץ ישראל יש בה בחינת גן עדן לישראל בפרט.

116 מהי הבחירה? כיוון שתולדות אדם הראשון הן במדרגות שונות ועם ישראל שיצא ממנו כבר קבוע מראש בקדושה, אין הבחירה אלא לשאר האומות - אם יהיו ראויים להישאר מחוברים לקדושת ישראל ולתקן עצמם יחד עמם ולזכות לשוב למעלת אדם הראשון, או שלא יהיו ראויים וקדושת ישראל תנתק מהם, ואז ישראל יתקנו את עצמם ואומות העולם יתקנו בדעיבתם, ללא זכות. וז"ל הרמח"ל באדיר במרום: "וסוד העניין, כי האדם היה המדרגה ראשונה לתיקון הקלקול וכן נח, ולא זה ולא זה יכול לתקן. אז נלקח דרך תיקון אחר והוא דרך אברהם, שאי אפשר עוד לתקן ברוב

מסלול 1: יום א, ו סיון
מסלול 2: יום ב, ו סיון
מסלול 3: יום ג, ה סיון
מסלול 4: יום ד, ט סיון

והניח להם זמן לדבר, כמו ששיערה החכמה העליונה היותו נאות להשתדלות הזה, ועל דרך מה שמנחת עתה לנו, לשנהיה משיגים השלמות והמדרגה בקיבוץ בני העולם הבא כמו שכתבנו לעיל (=הוא זמן ששת אלפים שנה). כי הנה כל מה שהוא השתדלות - צריך שיהיה לו גבול.

ג. החילוק תקופת ההשתדלות לשורשים וענפים

והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק ל"שורשיי" ו"ענפיי". פירוש - שיהיה בתחילה זמן ההשתדלות לשורשים שבתולדות, ואחר כך לענפים שבהם.

והיינו כי המין האנושי כולו היה צריך עדיין שיקבע עניינו כראוי¹¹⁷ ויתוקן מן הקלקולים שנהיו בו. ולפי סדר ההדרגה (=של תולדות אדם הראשון, מהשורשים לענפים, עוד מראשית הבריאה) הנה היה ראוי שיוקבעו בראשונה שורשיהם וראשיהם של תולדות האדם לעמוד במדרגה מתוקנת, ויעמדו בה הם וענפיהם, כי הענפים ימשכו תמיד אחר השורש¹¹⁸. והנה הגביל הזמן להשתדלות השורשי הזה (=שנוצר אחר החטא, והוא הזכאות לשוב למדרגת אדם הראשון), שמי שיזכה [מכלל הנמצאים, באותם הזמנים שהיה שער זה נפתח והיה בידם להגיע לזה העניין], ויכין את עצמו כראוי - יקבע לשורש אחד טוב ויקר, מוכן למעלה הרמה, הראויה למי שהוא אדם במצב הטוב ולא אדם במצב המקולקל. וכן ישיג שיותן לו להוציא תולדותיו הראויים לו, כולם בבחינתו, פירוש - באותה המדרגה והמצב שכבר השיג הוא בשורשיותו¹¹⁹.

הערות - ילמד ענוים דרכו

ההארה, אלא צריך הטורח, וירדו הדברים למדרגת ס"א, והיא המדרגה שהגיע שם אדם בחטאו, בסוד 'אדם כו' נמשל כבהמות נדמו' כנ"ל. ועתה צריך להפריד הזוהמא לצד אחר, כי כבר נכללה בגוף באמת, וצריך לפנותה למקום אחר, והקדושה תקן בין כך ובין כך במקומה, עד שאחר כך תקן גם הס"א כפותה תחת הקדושה, בסוד 'גרים גרורים' (ע"ז כד, א). אבל בתחילה צריך הבדלה בסוד 'ויבדל אלוהים בין האור ובין החושך'. ואחר כך קשר, בסוד 'ויהי ערב ויהי בקר' כו', וכבר נתפרש זה בארוכה במקום אחר, ולכן אברהם התחיל לשמור התורה, ונקצרו הימים בסוד ס"א, והיה התיקון בסוד הטורח והעמל של המצוות. וגם יצא ממנו ישמעאל, ומיצחק עשו, להוציא הזוהמא..." נמצא שעיקר הבחינה היתה בתחילה אם תופרד הקדושה - היינו ישראל מהאומות.

117 כלומר, כפי שכתב לעיל, עוד לפני החטא היה אדם הראשון צריך להוליד תולדות במדרגות שונות הכוללות יחד את כל הקומה של המין האנושי. מצד זה כבר במקור הבריאה היה עקרון החלוקה של "שורשי וענפיי". אלא שעתה אחר החטא, הרכיב הקב"ה את קביעת זמן ההשתדלות להיות ראוי למעלת אדם הראשון הראשונה לזמן קביעת השורשים של המין האנושי.

118 ניתן להמשיל זאת לתהליך שעובר העובר במעי אמו. בשלב הראשון כל התאים הם תאי גזע. אולם לאחר השלב הראשון מתחיל תהליך ההתמיינות וכל תא מתמייין לתפקד כתא ספציפי, וכך יהיו כל התאים שיצאו ממנו.

119 אלמלא כן, אפשר היה שחופש הבחירה יאפשר תמיד לרדת עד כדי השחתת האפשרות של תיקון המין האנושי. אולם בכך שהקב"ה קבע סיום לזמן ההשתדלות להיות ראוי למעלת אדם הראשון בזמן קביעת השורשים, נקבע לדורות מי ששורשו ראוי לעולם לתקן ולהתעלות מהחטא, ואין חופש

והיה הזמן הזה מאדם הראשון עד זמן הפלגה¹²⁰.

שאלות מנחות:

- ✦ בספר זה אין דרכו של הרמח"ל לפתוח בשאלות. מדוע הוא עושה זאת דווקא בנושא של ישראל ואומות העולם?
- ✦ למה פרק זה העוסק בעניין ישראל ואומות העולם שייך לחלק ב העוסק בענייני ההשגחה?
- ✦ האם העובדה שגברים מצויים יותר מנשים מלמדת על קדושה גדולה יותר שקיימת בהם? האם כך גם בכהן ולוי?
- ✦ האם החלוקה לשבעים אומות היתה קבועה מראש או נבעה מחטא אדם הראשון?
- ✦ האם החלוקה בין ישראל לאומות העולם היתה קבועה מראש?
- ✦ מדוע לא השאיר הקב"ה את האפשרות לחזרת מדרגת אדם הראשון לכל אדם ללא התקבעות השורשים?
- ✦ הרמח"ל מתאר כאן תהליך אלוהי ותהליך בחירי המשתלבים זה בזה. מהם?

הערות - ילמד ענוים דרכו

הבחירה שלו יוכל לקלקל מעלה זו. נמצא שהחוק האלוהי לקיבוע האפשרות לזכות למדרגה הרמה של אדם הראשון בשורשים ותכונותיהם נובע מסדרי ההנהגה המובילים ומקדמים את העולם אל תיקונו.

למדנו מכאן שיש תקופות בחיי האנושות של "אל-חזור", שבהן הקב"ה מקבע את המציאות על מנת לאפשר לעולם לעלות לשלב חדש.

120 יש לדעת ש"דור הפלגה" אינו רגע קצר, אלא תקופת זמן שבה השיח הלאומי שולט בעולם, ויש תנועה של התבררות וגיבוש של האומות. דור זה התחיל בימי פלג ולא נגמר עד ימי יעקב אבינו, שאז נפרדו עשו וישראל איש למקומו. אז התבררו והופרדו שורשי האומות זה מזה, אך עדיין לא הגיע כל שורש להוצאת כל ענפיו ולהיקבעות במקומו ואדמתו עד יציאת מצרים וכניסת ישראל לארץ.

מסלול 1: יום א, ו סיון
מסלול 2: יום ב, ו סיון
מסלול 3: יום ג, ה סיון
מסלול 4: יום ד, ט סיון